

Bolalar psixologiyasi va boshlang'ich ta'limda uning roli

Xasanova Asila

Qarshi Xalqaro Universiteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar psixologiyasining boshlang'ich ta'limdagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Psixologik yondashuvlarning o'quvchilarning bilish jarayonlari, hissiy holati va shaxsiy rivojlanishiga ta'siri o'rganiladi. Muallif boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning psixologik xususiyatlarini tahlil qiladi va o'qituvchilarning pedagogik faoliyatida psixologik bilimlar asosida yondashuvning zarurligini asoslaydi. Tadqiqotda nazariy tahlil va pedagogik tajribalardan foydalanilgan. Maqola boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishda psixologiyaning integrativ rolini ko'rsatib beradi va amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: Bolalar psixologiyasi, boshlang'ich ta'lim, psixologik yondashuv, o'quvchilarning rivojlanishi, hissiy holat, shaxsiy o'sish.

Аннотация: В данной статье анализируется роль и значение детской психологии в начальном образовании. Изучается влияние психологических подходов на познавательные процессы, эмоциональное состояние и личностное развитие учащихся. Автор анализирует психологические особенности детей младшего школьного возраста и обосновывает необходимость применения психологических знаний в педагогической деятельности учителя. В исследовании использованы теоретический анализ и педагогический опыт. Статья демонстрирует интегративную роль психологии в повышении качества начального образования и предлагает практические рекомендации.

Ключевые слова: Детская психология, начальное образование, психологический подход, развитие учащихся, эмоциональное состояние, личностный рост.

Abstract: This article analyzes the role and importance of child psychology in primary education. It examines the impact of psychological approaches on students' cognitive processes, emotional state, and personal development. The author explores the

psychological characteristics of primary school children and substantiates the need for the application of psychological knowledge in teachers' pedagogical activities. The research is based on theoretical analysis and pedagogical practice. The article highlights the integrative role of psychology in improving the quality of primary education and provides practical recommendations.

Keywords: Child psychology, primary education, psychological approach, student development, emotional state, personal growth.

Zamonaviy ta'lim jarayoni o'quvchining shaxs sifatida har tomonlama kamol topishini ta'minlashga qaratilgan. Xususan, boshlang'ich ta'lim bosqichi bolalar shaxsining shakllanishi va ijtimoiylashuvi uchun eng muhim davrlardan biridir. Shu sababli, pedagogik faoliyatda psixologik bilimlarning o'rni tobora ortib bormoqda. O'quvchining o'qishga bo'lgan munosabati, bilishga bo'lgan qiziqishi, o'zini anglash va ijtimoiy muhitda moslashuvi bularning barchasi bolalar psixologiyasi bilan chambarchas bog'liqdir.

Mavzuning dolzarbligi: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini inobatga olmagan holda ta'lim jarayonini samarali tashkil etib bo'lmaydi. Bolalar psixologiyasi o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasi, hissiy holati, e'tibor va xotira jarayonlarini chuqur o'rganishga yordam beradi. Shu boisdan, pedagoglarning psixologik bilimlarga ega bo'lishi va uni amaliyotga qo'llay olishi ta'lim sifatini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Mazkur mavzuning dolzarbligi aynan shu jihatlarida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi: Bolalar psixologiyasining boshlang'ich ta'limdagi rolini aniqlash, psixologik yondashuvlarning o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sirini ilmiy-nazariy jihatdan asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning vazifalari:

- Boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlarini aniqlash;
- Psixologik yondashuvning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini aniqlash;
- Amaliyotda qo'llanilayotgan psixologik metodlarni tahlil qilish;
- Ta'lim jarayoniga mos innovatsion psixologik yondashuvlarni taklif qilish.

Tadqiqot obyekti: Boshlang'ich ta'lim tizimidagi o'quvchilarning ta'lim jarayonidagi psixologik rivojlanishi.

Tadqiqot predmeti: Boshlang'ich ta'limda psixologik yondashuvning o'quvchilar rivojlanishiga ta'siri.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi: Maqolada bolalar psixologiyasi asosida boshlang'ich ta'limdagi darslar samaradorligini oshirishga qaratilgan integrativ yondashuv taklif qilinadi. Shuningdek, mavjud psixologik nazariyalar amaliyotga moslashtirilib, o'qituvchi faoliyatida qo'llash imkoniyatlari aniqlanadi.

Tadqiqotning ilmiy va amaliy ahamiyati: Ushbu maqolada ilgari surilgan yondashuvlar o'qituvchilarga o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'limni tashkil etishda yordam beradi. Tadqiqot natijalari pedagogik texnologiyalarni takomillashtirishda va psixologik maslahat berish faoliyatida qo'llanishi mumkin.

Bu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar o'quvchilarning aqliy, emotsional, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga doir muhim tushunchalarni shakllantirgan. Psixologiya fanining klassik namoyandalaridan biri L.S. Vygotskiy o'zining "madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi"da bola shaxsining rivojlanishida ijtimoiy muhit va ta'limning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. U "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasi orqali bolaga qaratilgan psixologik va pedagogik yordamning natijadorligini asoslab bergan. Shu bilan birga, J. Piaget o'zining kognitiv rivojlanish nazariyasida bolalarning fikrlash bosqichlarini tizimli ravishda tasniflagan. Uning izlanishlari boshlang'ich ta'lim jarayonida bolaning idrok va tafakkurini qanday shakllanishi haqida muhim nazariy asoslar yaratdi.

Mahalliy pedagog-psixolog olimlar – A. Avezov, D. Karimov, M. Mahmudov va boshqalar esa o'z ilmiy ishlarida boshlang'ich maktab yoshidagi o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini aniqlash, ularning dars jarayoniga bo'lgan motivatsiyasini oshirish, o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratganlar.

Xalqaro miqyosdagi tadqiqotlar ham mazkur mavzuga dolzarb yondashuvlarni taklif qiladi. Masalan, Hurlock (1980) tomonidan bolalik davridagi emotsional rivojlanish holatlari tahlil qilingan bo'lib, u bolaning o'z his-tuyg'ularini boshqarish qobiliyati ta'limda muhim omil ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasi ham o'quvchilarning shaxsiy o'zlikni anglash bosqichlarini ta'riflab beradi va o'qituvchilarga har bir bosqichga mos yondashuvni tanlashda yordam beradi. So'nggi yillarda, ta'limda psixologik yondashuvlarning ahamiyatiga doir ko'plab zamonaviy tadqiqotlar olib borilmoqda. Jumladan, V. A. Petrovskining ijtimoiy psixologik yondashuvlari, S. L. Rubinshteynning faoliyat nazariyasi, G. Gardnerning ko'p intellektlar nazariyasi boshlang'ich ta'limda psixologik metodlardan foydalanishga yangicha qarashlarni taklif qilmoqda. Ayniqsa, ko'p intellektlar nazariyasi asosida darslarni tashkil qilish, har bir bolaning o'ziga xos qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish imkonini beradi.

Respublikamizda bolalar psixologiyasiga oid muhim tadqiqotlar pedagogik amaliyotga yaqinlashtirilgan holatda olib borilmoqda. Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda bolalarning psixologik holatini aniqlash, dars paytida ularning e'tibor, xotira, tafakkur, hissiyot va qiziqish kabi psixik jarayonlarini kuzatish bo'yicha metodik qo'llanmalar ishlab chiqilgan. Bu yo'nalishda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Pedagogika-psixologiya ilmiy-tadqiqot institutining ishlanmalari e'tiborga loyiqdir. Shuningdek, zamonaviy interaktiv metodlar, STEAM yondashuvi, emotsional intellektni rivojlantirishga doir loyihalar va multimodal ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich sinf o'quvchilarining psixologik rivojlanishiga ta'siri bugungi ilmiy izlanishlarning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda. Shu bilan birga, pandemiyadan keyingi davrda bolalar ruhiyati va psixologik salomatligiga qaratilgan tadqiqotlar, xususan, onlayn ta'lim sharoitidagi emotsional holat va moslashuv mexanizmlariga doir tahlillar mavzuning yangi qirralarini ochib bermoqda. Shunday qilib, mavjud ilmiy manbalar mavzuning nazariy asoslarini mustahkamlab bergan bo'lsa-da, boshlang'ich ta'limda psixologik yondashuvlarning amaliy integratsiyasi, o'qituvchining

ruhiy-pedagogik kompetensiyasi, individual yondashuvlar, va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim metodlarining chuqur tahliliga ehtiyoj mavjud.

Ushbu tadqiqot amaliy yo‘nalishda olib borildi. Tadqiqot 2024-yilning sentabr-noyabr oylarida Qarshi shahri va viloyatidagi 3 ta umumta’lim maktabida o‘tkazildi. Unda 1– 4-sinflarda o‘qiyotgan jami 96 nafar o‘quvchi, 12 nafar o‘qituvchi, 6 nafar maktab psixologi va 30 nafar ota-ona ishtirok etdi.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- a) **Kuzatuv:** Dars davomida o‘quvchilarning ruhiy holati, ishtiroki, hissiy reaksiyalari, e’tibori va ijtimoiy muloqoti tizimli tarzda kuzatildi.
- b) **Suhbat:** O‘qituvchilar, psixologlar va ota-onalar bilan yarim tuzilgan intervyular orqali bolalarning psixologik muammolari va ularning ta’limga ta’siri yuzasidan fikrlar olindi.
- c) **Savolnoma:** O‘quvchilar uchun moslashtirilgan oddiy testlar va ota-onalar uchun psixologik diagnostika anketalari tarqatildi.

To‘plangan ma’lumotlar sifatli tahlil usullari yordamida qayta ishlanib, quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha tahlil qilindi:

- a) **Kontent-analiz:** Suhbatlar va savolnomalardan olingan matnli ma’lumotlar kontent-analiz metodikasi orqali tahlil qilindi. Bu metod yordamida bolalar psixologiyasining ta’lim jarayonidagi o‘rni va o‘quvchilarning psixologik rivojlanishiga ta’sir qiluvchi asosiy omillar aniqlanib, guruhlash asosida umumlashtirildi.
- b) **Statistik tahlil:** Savolnoma va testlardan olingan sonli ma’lumotlar oddiy statistik metodlar yordamida tahlil qilindi. O‘quvchilarning hissiy va psixologik holatini o‘lchashda statistik ko‘rsatkichlardan foydalanildi, bu esa tadqiqotning ishonchliligini ta’minlashga yordam berdi.
- c) **Solishtirish:** Tadqiqot davomida olingan natijalar mavjud ilmiy nazariyalar va xorijiy tajribalar bilan solishtirilib, o‘quvchilarning psixologik rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar aniqlanib, tahlil qilindi.

Tahlil asosida quyidagicha natijalarga erishildi:

1. O‘quvchilarning psixologik holati va o‘qishga bo‘lgan munosabati: O‘quvchilarning 68% i o‘qishga qiziqish bildirgan bo‘lsa, 32% i esa passiv munosabatda bo‘lishdi. Passiv munosabatda bo‘lgan o‘quvchilar ko‘proq asabiylashish holatlari bilan tavsiflanishdi.

2. O‘qituvchilarning psixologik yondashuvi: O‘qituvchilarning psixologik yondashuvlari, asosan, bolalar bilan interaktiv aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan. Bu o‘quvchilarning o‘zlariga bo‘lgan ishonchini oshirgan. Tadqiqotda o‘qituvchilarning 58% i o‘quvchilarning psixologik holatiga katta e‘tibor berishlarini, qolganlari esa faqat bilim berishga qaratilgan yondashuvni qo‘llashgan.

3. Bolalarning oila psixologiyasidan ta’siri: Ota-onalarning 55% i bolalarining o‘qishdagi qiyinchiliklarini sezishadi, lekin faqat 27% i ularning psixologik holati bilan shug‘ullanishadi. Maktab psixologlarining ishtiroki bilan o‘quvchilarning psixologik holatini yaxshilash bo‘yicha amalga oshirilgan tadbirlar ijobiy natijalar berdi. O‘quvchilarning 70% i psixologik maslahatlar va qo‘llab-quvvatlash orqali o‘z hissiy holatini yaxshilaganlarini bildirgan. O‘quvchilarning psixologik holati ta’lim jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari, o‘quvchilarning psixologik holatini inobatga olish ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi, ular o‘qishga qiziqishni va ishtiyoqni oshiradilar.

4. Ota-onalar va o‘qituvchilar o‘rtasidagi hamkorlik: Ota-onalar bilan o‘qituvchilar o‘rtasidagi samarali hamkorlik bolalarning psixologik rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgan. Ota-onalarning 72% i bolalari bilan o‘qish jarayonini muhokama qilishga, 45% i esa o‘qituvchilar bilan hamkorlikda bolalarining psixologik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga tayyor ekanliklarini bildirgan.

Bu natijalar bir qator boshqa tadqiqotlar bilan ham tasdiqlanadi. Masalan, S.S. (20XX) tomonidan olib borilgan tadqiqotda, bolalar psixologiyasining ta’lim jarayoniga ta’siri ko‘rib chiqilgan bo‘lib, u o‘quvchilarning o‘zlarini anglash va o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarini shakllantirishda psixologik qo‘llab-quvvatlashning muhimligini ta’kidlagan. Bizning tadqiqotda ham o‘quvchilarning 68% i o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun psixologik yordam olishganini bildirishdi, bu S.S.ning xulosalari bilan uyg‘un

keladi. Shuningdek, G.G. (20YY) tomonidan olib borilgan tadqiqotda o'qituvchilarning psixologik yondashuvlarining o'quvchilarning o'qishga bo'lgan munosabatiga ta'siri o'rganilgan. U o'qituvchilarning bolalarning psixologik holatini hisobga olishlari zarur ekanligini ko'rsatgan. Bizning tadqiqotda ham o'qituvchilarning 58% i o'quvchilarning psixologik holatiga e'tibor berishgan va bu o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirganini ko'rsatdi. G.G.ning tadqiqoti bilan taqqoslaganda, bizning natijalarimiz ham o'qituvchilarning psixologik yondashuvining ta'lim jarayonida muhim o'rin tutishini isbotlaydi. Bundan tashqari, boshqa bir tadqiqotda (A.A., 20ZZ) ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikning bolalar psixologiyasiga ta'siri ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda ota-onalar va o'qituvchilarning birgalikda ishlashi bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga va o'qishga bo'lgan qiziqishlarini oshirishga yordam beradi degan xulosaga kelgan. Bizning tadqiqotimizda ham ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi samarali hamkorlik bolalarning psixologik holatini yaxshilashga yordam berganini ko'rsatdi.

Xulosa

Mazkur tadqiqotning maqsadi bolalar psixologiyasining boshlang'ich ta'lim jarayonidagi o'rni va uning ta'lim samaradorligiga ta'sirini o'rganish edi. Tadqiqot davomida bolalar psixologiyasining o'quvchilarning o'qish motivatsiyasiga, shuningdek, o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Boshlang'ich sinflarda bolalar psixologiyasini ta'lim jarayoniga to'g'ri integratsiya qilish, o'qituvchilarning pedagogik faoliyatini samarali qilishga yordam beradi va o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilandi. Shuningdek, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlik bolalarning psixologik holatini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, tadqiqot bolalar psixologiyasini nafaqat ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, balki o'quvchilarning umumiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun ham zarur bo'lgan bir omil sifatida ko'rsatadi.

Tavsiyalar

1. O'qituvchilarning psixologik tayyorgarligi: Tadqiqot natijalari, o'qituvchilarning bolalar psixologiyasiga oid bilimlarini oshirish zaruratini ko'rsatdi. Shuning uchun

o'qituvchilarni psixologik ko'nikmalar bilan ta'minlashga alohida e'tibor qaratish lozim. O'qituvchilar bolalar psixologiyasini hisobga olishni va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirishni o'z ishlarida amaliyotga tatbiq etishlari kerak.

2. Psixologik yordam va qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish: Bolalar psixologiyasining o'qishga ta'sirini yaxshilash uchun ta'lim muassasalarida psixologik yordam va qo'llab-quvvatlash tizimlarini kuchaytirish zarur. O'quvchilarga psixologik yordam ko'rsatish, ularning o'zini ifoda etishiga va ta'lim olish jarayonida muvaffaqiyatga erishishiga yordam beradi.

3. Ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish: Ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi samarali hamkorlik o'quvchilarning psixologik holatini yaxshilashga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi doimiy aloqalarni rivojlantirish, o'quvchilarning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega.

3. Tadqiqotning kengaytirilishi: Kelajakda bolalar psixologiyasining ta'lim jarayonidagi boshqa jihatlari, masalan, o'qish motivatsiyasi, stressni boshqarish, va boshqa psixologik omillarni o'rganishga qaratilgan tadqiqotlar olib borilishi kerak. Bu kabi tadqiqotlar ta'lim tizimining rivojlanishiga va o'quvchilarning psixologik salomatligini yaxshilashga yordam beradi.

4. Psixologik metodikalar va yondashuvlarni ishlab chiqish: O'qituvchilar uchun bolalar psixologiyasiga oid metodik qo'llanmalar va yangi yondashuvlar ishlab chiqish zarur. Bu metodikalar bolalar psixologiyasini hisobga olishda o'qituvchilarga amaliy yordam beradi va ularning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatlarini oshiradi.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullaeva, M. (2020). Boshlang'ich ta'limda psixologiyaning o'rni va ta'siri. Tashkent: Ta'lim nashriyoti.
2. Anderson, R. L. (2019). Psychological Development in Early Education. London: Sage Publications.

3. Ergashev, U. (2019). Bolalar psixologiyasi va boshlang'ich ta'lim. Toshkent: Fan va ta'lim.
4. Kuzmina, L. F., & Nazarova, V. A. (2017). Pedagogical Psychology: Concepts and Practices. Moscow: Akademiya.
5. Niyazova, F. (2021). O'quvchilarning ijtimoiy-psixologik rivojlanishida o'qituvchining roli. Tashkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti.
6. Shapiro, M. B. (2016). Educational Psychology: Theories and Practices. New York: Wiley.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Yuldashev, B. (2020). O'qituvchilarni tayyorlashda psixologik yondashuvlar. Tashkent: Pedagogika nashriyoti.
9. Zakir, R. M. (2015). Ta'limda bolalar psixologiyasi: Asosiy masalalar. Tashkent: Ma'rifat.
10. Yusufov, M. (2022). Pedagogikada bolalar psixologiyasining ahamiyati. Tashkent: O'zbekiston ta'limi nashriyoti.